

Fältväbeln Anders Dalkarl i Wefde – ett personöde från 30-åriga krigets dagar.

Anders Person Dalkarl påträffas i bevarande arkivalier första gången 15 maj 1641 då han antecknas som korpral och "werffdher" (värvad) i Anders Rålamb's kompani som då mönstrades i Sala inför avresan 1 månad senare till Tyskland där det Västmanländska regementet blivit illa tilltygat under åren 1637-39 och behövde ersättas/förstärkas ("understickas"). En akut sådan förstärkning hade redan skett 2 år tidigare men nu behövdes alltså en ny omgång, se nedan! Det verkar ha varit under stundom mer än 50% av regementets manskap som stupat. Rullorna är förskräckliga att läsa. (Anteckningen "Werffdh" ses i rullorna 1641 endast på befäl och då uteslutande på befälsgrader ovan korpral – med undantag för Anders Dalkarl).

Anders Rålamb's kompani hade 1641 sitt rekryteringsområde över hela Västmanland men fr.a. i socknarna Österunda, Simtuna och däromkring. Jag har dock ej lyckats hitta någon koppling med Anders Persson Dalkarl till dessa socknar eller andra socknar i Västmanland och Dalarna. Det är också högst möjligt att Anders Dalkarl blivit omplacerad från annat kompani eller regemente (t.ex. Dalarna) – så skedde inte så sällan. Under 1670-talet är han således placerad i kompani med rekryteringsområde Västerbergslagen, Åkerbo Malma, Odensvi m.fl. (1674-75 Johan Ankerfiels komp., 1676-78 Nils Djurklows komp.) och efter hemkomsten 1681 från Bremen är han placerad i kompani med bl.a. Norrbo härad som rekryteringsområde (1681-82 Nils Djurklows komp., 1683-84 Carl Svinhuvuds komp.). Nils Djurklow var även Anders Dalkarls chef under den danska fångenskapen efter Bornholmsförlisningen i dec. 1678, han ledde då det s.k. Nationalkompaniet med militärpersonal ur regementen från hela landet. Den olyckliga förlisningen av huvudparten av de fartyg som skulle överskeppa de i Stralsund svårt trängda svenska trupperna till Sverige orsakades av dålig sikt p.g.a. svår snöstorm. Det skeppsbrutna manskap som räddats enleverades i stor utsträckning i den Danska krigsmakten. Anders Dalkarls boende i Wefde senast 1683 borde ha samband med att han efter Bremenhemkomsten innefattades i kompani med rekryteringsområde Norrbo härad.

Vid avdankningen 19 februari 1684 kan man i mönsterrullan läsa följande: "Fåår afskedh och hafwer tient uthi 46 år. Bekommer i sin lifztidh underhold uthaf dess benefici-hemman". (Beneficiahemmanet anges i avlöningsräkenskaperna vara Lakabäck i Nora socken. Medan rullans uppgift om Lista i Hubbo socken var det hemman som kompaniets fältväbel hade sin lön av, det övergick därför efter Anders Dalkarls avsked till efterträdaren!). Beskedet vid mönstringen i februari 1684 överensstämmer ju vad gäller tjänstgöringstiden inte riktigt med att han värvats senast i maj 1641. Kan det vid denna generalmönstring ha blivit ett missförstånd då Anders Dalkarls tjänstetid skulle klagöras? Några gamla rullor att titta i fanns nog inte vid mönstringen, dessa inleverades ju inom ett år till Krigskollegii arkiv och låg nog där fortsättningsvis. Uppgifterna om tjänstetid kan ha varit Anders Dalkarls egna. Och man kan ju tänka sig att de uppgifter Anders Dalkarl därvid givit haft innebörden att han under 30-åriga kriget blivit värvad till den utskrivningsomgång som skulle "understicka det Västmanländska regementet i Tyskland". Och att mönsterskrivaren då i första hand associerat till året 1639 då det svårt tilltygade Västmanlands regemente fick sin första akuta ersättning. Kanske påbörjades detta rekryteringsarbete redan i slutet av 1638 eftersom

manskapet hunnit ankomma till Tyskland i juni 1639? I så fall blir ju faktiskt Anders Dalkarls tjänstetid 1638-1684, dvs precis 46 år.

Anders Dalkarl antecknas år 1645 vara befördrad till furir. 1647 är han sergeant och år 1659 blev han i Stettin befördrad till fältväbel. Anders Persson Dalkarl deltog ej i fälttåget över Bälten mot Danmark och efter fredsslutet 1660 dröjde det till 1674 innan Anders Dalkarl ånyo kommenderades ut i fält (Pommern). Han skulle sedan ej komma hem förrän tidigast 1681. Vid mönstring i Damin (nuv. Altdamm) i Pommern 1648 angives Anders Dalkarl ha blivit "förlåfw. till Sverige 1646".

Anders Dalkarls boende under 1660-1670 talen obekant. Hans styvdotter (troligen hustruns dotter i hennes första av 3 äktenskap) blir enligt Fläckebo vigselbok gift år 1683 med Joen Olsson i Tillberga och dessa avflyttar därifrån till okänd ort någon gång 1684-85. Om denna dotters fader kan i domboken för Gamla Norberg den 18 augusti 1662 inhämtas att Anders Dalkarls hustru Brita Matsdotter innan hennes 2:a äktenskap med korpralen Clemet Larsson varit gift med en soldat Anders Joensson i Nyhyttan i Norbergs socken (och i Billsjö i Söderbärke enligt dopboken Norberg) och att Brita lämnat honom tillsammans med sina (sitt?) barn pga brist på mat. Möjligen var hon alkoholiserad, skall enligt domboken ha druckit upp en plåt (plåtmynt!) som Anders givit henne till uppehälle. Då hon lämnade Anders flyttade hon till sina föräldrar i Nickebo i Karbenning - där soldaten för Nickebo, Clemet Larsson fanns. Clemet och Brita levde i Karbenning i osedlighet enligt Västerfärnebo kyrkobokföring. Clemet Larsson avled som korpral 1670 (måste då ha tjänstgjort åt Kronan i åtminstone 30 års tid att döma av rullan 1640!) och samma år föddes sonen Johan Clemetsson Hedberg, vilken så småningom blev fältväbel även han innan han stupade i Poltava 1709.

Brita Matsdotters fader kan möjligen vara den Mats Jönsson som nämns som torpare i Nickebo vid denna tid. En för oss intressant fråga kan då vara om Josua Matsson i Fermansbo i Ramnäs socken (gift med dottern till Lars Ersson i Wefde, Anna Larsdotter) också kan vara barn till Mats Jönsson i Nickebo. Hans första hustru kom nämligen från Västerfärnebo (V.Färnebo E:1, 1664). Om Brita och Josua i så fall var syskon skulle detta faktiskt förklara Anders Dalkarls boende i Wefde (på Josuas i så fall svärfaders hemman). Men relationen till Fermansbo knepig att förstå - kanske var det Mats Jönsson i Nickebo som kommit från Fermansbo och blivit gift i Nickebo? Detta skulle möjligen kunna styrkas av att Mats Jönssons svärmoder i Nickebo anges ha avlidit därstädes (V.Färnebo E:1, 1670).

Efter Clemet Larssons bortgång 1670 kan det vara så att änkan Brita med barn (åtminstone dottern Kerstin Andersdotter och sonen Johan Clemetsson) bott i någon ort med namn Hed- under 1670-talet eftersom sonen Johan senare tog sig namnet Hedberg. Han bodde då han tog sig detta namn i Näs i Fläckebo socken varför den då aktuella bostadsorten ej kan ha varit namngivare till Johan Clementsson Hedberg. Vi vet ej *när* eller *var* hon befann sig då hon ingick sitt tredje äktenskap med Anders Dalkarl. Det kan ej ha varit i Fläckebo vars kyrkböcker under den aktuella tiden 1681-83 helt intakta. Ej heller de vigselböcker i närliggande socknar som finns bevarade för denna tidsperiod ger något svar. Det kan ju ej heller uteslutas att äktenskap med Anders Dalkarl ingåtts redan innan han avreste till Pommern 1674. Om änkan Britas vistelseort varit i en annan *socken* (och ej by, gård) vid namn Hed- ligger ju Hed socken nära till hands (liksom även Hedemora!). Men tyvärr saknas vigselböcker för Hed innan 1683 (och i Hedemora vigselbok denna tid finns ej brudens namn

angivet!). Om Anders Dalkarls äktenskap ingåtts efter 1681 slapp säkert hustru Brita med barn undan Bornholmskatastrofen 1678 tack vare att det för Västmanlands regemente endast var ett fåtal kvinnor och barn som medföljt till Pommern. Och då gällde det huvudsakligen officersfamiljerna. En sådana eventuell koppling till Hed socken har i så fall knappast något att göra med Nils Djurklovs grav i Heds kyrka, vars förklaring är att Nils Djurklow gifte sig 1694 med änkan efter Peter Schönström i Jönsarbo i denna socken.

Anders Persson Dalkarl verkar under året i dansk fångenskap (1679) ha fått tjänstgöra som skrivare för det s.k. Nationalkompaniet (under kapten Nils Djurklow). Dvs han måste ha varit skrivkunnig (se bild nedan!). Denna färdighet utnyttjades även efter fredsslutet i nov. 1679 då Sverige återfick och besatte Bremen-Verden. I första hand var det Carlsburgs fästning (nuv. Bremerhaven) som blev huvudpunkten. Och det verkar vara just här som Anders Dalkarl blev skrivare ("tygskrivare") för Hans Gyllengranats artillerikompani i Bremen. Inte förrän på våren 1681 (efter januari 1681) verkar han ha entledigats därifrån av rullorna att döma. Han kan alltså ha varit hemma tidigast detta år. Tillhör då som tidigare nämnts det kompani som lydde under Nils Djurklow, hans gamla chef under danskfångenskapens "Nationalkompani" och vars rekryteringsunderlag nu (1681) var bl.a. Norrbo härad.

År 1690 på 4:e söndagen efter pingst avlider Anders Dalkarl. Han står då antecknad på Hassmyra. Hade Lars Erssons i Wefde dotter Anna Larsdotter detta år inflyttat från Fermansbo (i Ramnäs socken) till källarstugan i Wefde Nergård? – Den stuga där Anders Dalkarl med hustru förmodas ha bott under 1680-talet. Men sedan återflyttar Anders Dalkarls änka dit igen samma år. Hade änkan gjort något slag av överenskommelse med Anna Larsdotter om boende där? Spelade silverkannen (krigsbytet, se nedan!) därvid någon roll? Som hyra eller gåva för fortsatt boende? 1694 avlider i Wefde änkan Brita Matsdotter.

Krigsbytet var enligt den muntliga traditionen en silverkanna som tagits i Tyskland och förmodligen är identisk med den silverkanna som omnämnes i bouppteckningen efter Josefs far Erik Ersson år 1840. Den anges där väga hela 123 lod (ca 1,5 kg). Erik Ersson var barnbarns barnbarns barn åt ovannämnda Anna Larsdotter (g.m. Josua Matsson). Kannan skall ha stått på tre kulor och haft graveringar på sidorna (eller var det på locket?) med Adam och Eva. Kannan (liksom fragmentet av nämnda rulla och en bönbok tryckt i Köln 1610) bör i första hand ha hemförts från Bremen eller däromkring (ca 1680). Dvs *efter* Bornholmsförlisningen – varifrån inget av Anders Dalkarls tillhörigheter dessförinnan kan ha räddats. Om han nu inte träffat hustrun Brita *innan* Pommernresan 1674 och efterföljande Bornholmskatastrof. Men jag tror inte att Brita i så fall haft kannan kvar i sitt förvar ännu under 1680-talet!

Jan Carlsäter

Nedan:

Förmodat fragment av manskapsrulla för "Nationalkompaniet" under den danska fångenskapen 1679. Har fältväbeln Anders Dalkarl fört pennan?

Carl Andersson
 Pehr Jacobsen
 3de Wyborg med Nyflats
 Nils majori
 Jacob Samuels
 Ivan Andersson
 Petter Hjörin
 2de Östgöta med Waff
 Olof Olofsson
 Lars Larsson
 Boris Ingels
 Nils Flåkansson
 Olof Jonasson
 Ivan Georgsson
 Magnus Arfve
 Frans

Andersson 100 — 3
 Andersson — 4
 Andersson — 5
 Andersson — 6
 Ericsson — 7
 Ericsson — 8
 Ericsson — 9
 Olofsson — 10
 Pehrsson — 11
 Ericsson — 12 12
 elän med Oland.
 Ericsson — 1
 Ericsson 2
 Pehrsson Jod 3
 Olofsson — 4
 Ericsson — 4 4

Andersson Larsson
 Lars Andersson
 Nils Olofsson
 Erich Nilsson
 Daniel Ericsson
 Olof Ericsson
 Olof Pehrsson
 Arfve Olofsson
 Lars Larsson
 Pehr Flåkansson
 Erich Ericsson
 Olof Flåkansson
 Brynne Flåkansson
 1de Wäff = Norrland
 Ericsson
 Ericsson

Ericsson — 1
 Ericsson
 Ericsson 1
 Ericsson — 2
 Ericsson — 3
 Ericsson — 4
 Ericsson — 5
 Ericsson — 6 6
 Ericsson
 Ericsson — 1
 Ericsson — 2
 Ericsson — 3
 Ericsson — 4
 Ericsson — 4 4
 Ericsson 23